

Egy nemzetiségi irodalom önvizsgálata

Három „termő évtizeddel“ a háta mögött, a csehszlovákiai magyar irodalom önvizsgálatot tart. A pozsonyi IRODALMI SZEMLE 1981. 4-es és 5-ös száma ankétban méri fel a helyzetet, és az alkotói problémákat világítja meg. A szerkesztőket számos — a nemzetiségi irodalom jövőjét is érintő — kérdés nyugtalanítja, s noha nem szorgalmazzák a homogenitást, valamint „lényegi egységet“ szeretnének előmozdítani. Ez az egység azonban csak a legfontosabb elvi, alkotásfilozófiai és irodalomszociológiai kérdések nyilvános megvitatásával közelíthető meg.

Az ankét résztvevői elsősorban arról nyilatkoznak, hogy miben látják a jövő célkitűzéseit is megszabó kiemelkedő eredményeiket. A mérlegkésztés jellegét az a körülmény határozza meg, hogy az elmúlt harminc esztendő során egy olyan magaslatra emelkedtek, ahonnan nem csupán előre, hanem visszafelé is lehet, sőt kell tekinteni. Ez a retrospektíva a kezdeti nehézségek s a későbbi akadályok felmérését is lehetővé teszi. Dénes György utal arra, hogy az első verseskötet csak 1952-ben jelent meg, az indulás utáni hét-nyolc évre pedig a sematizmus nyomta rá bélyegét. A szervezett irodalmi élet tulajdonképpen csak 1958-ban, az *Irodalmi Szemle* első számával alakult ki, s így nem meglepő, hogy az alkotómunka figyelemreméltó eredményei csak az utóbbi 15 évben bontakoztak ki. Fónod Zoltán drámai hangvételű múltidézésében arra emlékeztet, hogy „negyedszázad leforgása alatt a csehszlovákiai magyar szellemiség, háromszor került a hamleti »lenni vagy nem lenni« kérdése elé“. Ami viszont az irodalmi honfoglalást illeti, az új értelmiség — szerinte — munkás- és parasztfjából, határátlépő nélkül külföldön tanuló diákokból verbuválódott. Ők sorakoztak fel aztán a régiiek (Fábry Zoltán, Egri Viktor, Szabó Béla, Sas Andor és mások) mellé.

A válaszadók többsége tudja, hogy történelmi távlatból ítélve a vizsgált korszak nem nagy idő, s egyetértenek abban is, hogy a legjelentősebb eredményként magát a csehszlovákiai magyar irodalom létét és kisugárzó hatását kell elkönyvelni. Mács József úgy látja, hogy kevés kivételtől eltekintve nem lehet még kiemelkedő teljesítményekről beszélni, Koncsol László viszont arra mutat rá, hogy „irodalmunk, valamint művelőinek számát tekintve szerény, de minőségi szempontból egyre fajsúlyosabb társadalomtudományunk eljutott a nemzetiségi önismeret programjáig, s maholnap negyedszázada lesz, hogy egyre nagyobb sikerrel, a művészi kifejezés magas szintjén tudja megvalósítani ezt a programot“. Varga Erzsébet joggal emeli ki, hogy harminc év alatt létrejött egy biztos, szilárdnak mondható alap, amelyre a jövőben nyugodtan lehet majd építkezni; Dobos László hangsúlyozza, hogy az elemzett periódus, az alapozás korszaka meghaladta „a földig meztelenítés állapotát“, meghozta a szerény méretű irodalmi intézményeket és a szomszédos irodalmakkal való kapcsolatok kiépítését. Van közönség, és van utánpótlás, de ami a legfontosabb: a csehszlovákiai magyar irodalom „kivívta magának irodalom-jogát. A hatvanas évek elején nyilvánosan hangoztatott vélemény volt: irodalmunk elsődrendű szerepe a szlovák és cseh irodalom fordítása. Tehát a tolmácsolás, a közvetítés. Azaz, másodszerep. Az idő és irodalmunk életképessége cáfolta ezt meg.“

E vallomásokat és emlékeztetéseket értelmezve, elkerülhetetlenül arra kell gondolnunk, hogy az új csehszlovákiai magyar irodalom megszületése és fejlődése sajátos nemzetiségi létfeltételek között ismétli meg a kelet-európai irodalmakra jellemző alakulást. Ezek a literatúrák ugyanis nem a nagy nyugati nemzeti irodalmak „természetes“ geneziséét követték, hanem szándékosan-tudatosan hozták őket létre — mintegy a nemzeti ébredést, a nemzeti államalakulást ösztönző eszmei eszközökként. Találónak mondja ki Mészáros László: „Vagyunk, mert lenni akartunk.“

Fábry Zoltán paradigmaticus életműve és öröksége behatóan foglalkoztatja mindazokat, akik nemcsak a kezdetekre emlékeznek, hanem a jövő perspektíváit kutatják. Ily módon érthető, hogy az ankét feleletet vár a tekintetben is, hogy melyek a Fábry-féle oeuvre hagyományértékű vonásai és követésre, folytatásra

serkentő értékei. A válaszok szinte egyöntetűen leszögezik, hogy mindenképp a Fábry-hagyaték etikuma, a „stószí remete” magatartásának példája őrizte meg vonzerejét, de nem hallgatják el azt sem, hogy a Fábryra való sűrű hivatkozásokban sok a szólalm, s nincs meg az életmű alapos ismeretétől szavatolt hitelesség. Az előbbi vonatkozásban mély értelmű Dénes György tétele: „A vádlott megszólal a [...] diaszpóra-magyarság örök érvényű dokumentuma. Olyan megrázó élményt vált ki az emberből, mint Werfel világhírű regénye, *A Musa Dagh negyven napja*...” Ami pedig az örökséggel való sáfárkodást érintő kritikai megjegyzéseket illeti, Varga Erzsébet az újabb nemzedékek viszonyulását tolmácsolja: „Nem ismerem Fábryt eléggé. Egész munkásságából csupán az 1967 után — tehát középiskolás koromtól — kiadott műveit olvastam, ezeket sikerült ugyanis megszereznem.” A Fábry-életmű mai jelentését feszegető kérdésre adott válaszokból nem csupán modellértékű ethosza szűrhető ki, de egy elképzelhető és szükséges nemzetiségi erkölcsstan elvei és valórjei is körvonalazhatók. Ha Varga Erzsébet számára főként Fábry erkölcsi szilárdsága, elkötelezettsége, humanizmusa és következetessége az irányadó, Fónod Zoltán rettenthetetlenségét, a lehetetlennel is bírokra kelő bátorságát, európaiságát és azt az elkötelezett magatartását méltatja, amely egyszerre volt magyar és nemzetközi. Koncsol László minden fenntartás nélkül kötelező mintának tartja műveltségét, bátorságát, áldozatkészségét, munkabírást, harcát a betegséggel s azt a hitét, hogy érdemes kockázatot vállalnia és szenvednie az elnyomottakért. Példaerejének tekinti továbbá komolyságát, de több bölcsességet és humort-íroniát igényelne, konokságát több hajlékonysággal, világszemléletének erkölcsi alapját pedig több esztétikai érzékenységgel tudná csak elfogadni.

Tózsér Árpád Fábry-képében a műfajjá lényegült írói magatartás nyomul előtérbe, az az — egyébként közismert — tény, hogy Fábry számára korparancsiként az antifaszizmus vált a legidősebb műfajja. Mács József értékelésében is „Fábry Zoltán elsősorban a magatartás, csak azután az írás művésze”.

E kritikai jellegű fenntartásokat summázza Dobos László, aki miután felsorolja Fábry életművének általa megfogalmazott tanulságait (felelősségvállalás, emberi szerénység, a fiatalabbak írásai iránt táplált tisztelete stb.), határozottan kijelenti: „Fábryt nem másolni kell, hanem folytatni.”

A viszonyulás Fábry örökségéhez szervesen kapcsolódik az etikum és esztétikum összefüggésének tisztázására irányuló törekvéshez. Az *Irodalmi Szemle* ankétjának harmadik kérdése így hangzik: „Véleményed szerint hogyan hat az író-alkotó erkölcsi eszménye az esztétikai értékekre, melyeket létrehoz?” A többnyire egybecsengő válaszok azt tanúsítják, hogy az ankétot részt vevők érzékeny differenciáltsággal, árnyaltan közelednek a bonyolult kérdéshez. Igazat kell adnunk Dobos Lászlónak, aki úgy látja, hogy az erkölcs és esztétikum viszonyának hangsúlyos jelentkezőse Fábry erkölcsközpontú művére vezethető vissza, ám ebből a helyes észrevételből az is következik, hogy éppen ez az — egyesektől már nyomasztónak érzett — hatás váltotta ki az egyoldalú értelmezések elutasítását. A legtöbben egyetértenek abban, hogy az író-alkotó erkölcsi eszménye kölcsönhatásban áll esztétikájával. Homo ethicus és homo aestheticus nem fordítható egymással szembe. Mély erkölcsi indíték nélkül nincs nagy mű, de csak az autentikus tehetség képes maradandót alkotni. Az erkölcsi eszmény önmagában nem értékeremtő kategória; értékforrásnak csak az alkotótevékenység tekinthető. De az írás mindig erkölcs — szögezi le Fónod Zoltán —, ez viszont nem zárja ki — Mészáros László szerint —, hogy erkölcsi szempontból vitatható író jelentős művet hozzon létre. Az *Irodalmi Szemle* ankétja arról tanúskodik, hogy a csehszlovákiai magyar írók el akarják kerülni mind az erkölcsprédikáló didakticizmus, mind az öncélú formajátékok buktatóit.

Tózsér Árpád megállapítja, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom a zenitre emelkedett, azokban az állásfoglalásokban is igazolódik, amelyekben az ankét hozzászólói az író és a szűkebb közösség, illetve a nagyvilág viszonyát kívánják tisztázni. Frappáns ebből a szempontból Dobos véleménye: „Szűkebb közösségem iránti felelősségemet én így fogom fel: élni a népközösséggel, s az irodalom minden eszközeivel elmondani életét, világgá mondani: önmagunkat képezni világgá, elfogadtatni magunkat a világgal.” A hozzászólók egyetértenek abban, hogy a nemzetiségi és az egyetemes funkciók nem zárják ki egymást. Jellemző szemléletükre, hogy mind az etnocentrikus vidékiességtől, mind a tévesen értelmezett európaiságtól elhatárolják magukat. Mács József szerint: „a kisebbségi irodalmunkban kísértő rém a beszűkülés, mindenáron szabadulni akarunk szorító mancsából. Ettől való félelmünkben néha olyan Pegazus nyergébe ugrunk (a kitörés kínzó vágyával), amely nem a mi lovunk, egészen ismeretlen ló, s nem arra visz, amerre szeretnénk, csupán önmagunk föladásával tudunk megmaradni nyergében.”

Rokonszenves számára a romániai magyar írók gyakorlata: „Ők beszélhetnek leginkább írástudóik népük iránti felelősségéről. Írott szavukat vinni akarják a velük egyenylvű közösséghez, nem elvinni tőle.”

A mai csehszlovákiai magyar irodalom érettségét bizonyítja, hogy az an két egyrészt erőteljesen hangsúlyozza az írók pótolhatatlan szerepét és hatványozott felelősségét a nemzetiségi tudat kifejlesztésében és ébren tartásában, másrészt tudatosítja azt a felismerést is, hogy a nemzetiségi téma önmagában nem értékmeghatározó. Nem áltatják magukat; jól látják, hogy a nemzeti irodalomhoz viszonyítva a nemzetiségi irodalom sok tekintetben hátrányos helyzetben van. „A nemzetiségi íróknak egy kicsit hősnök is kell lennie — írja Dénes György —, de felmerül a kérdés, elég-e mindehhez a hősiesség? Ambícióból, törekvésből, hősiességből, felelősségből nem mindig áll össze elfogadható irodalom.”

Az an kétben jelentkező önvizsgálat józansága és önkritikai jellege feljogosít a prognózisa: a csehszlovákiai magyar irodalom egyre inkább jelentős értékek forrásának fog bizonyulni.

Gáll Ernő

A NEOFASIZMUS ÚJJÁÉLEDESÉNEK OKAIRÓL (Era socialistă, 1981. 15.)

Mélyen antihumánus és antidemokratikus jellegénél fogva az újfasizmus — dimenziójától és mozgásterületétől függetlenül — a polgári reakció legagresszívabb megnyilatkozási formája. Az újfasizma doktrína tükrözi a szélsőjobboldali ideológiák irracionális jegyeit, elutasítja a megismerés logikai eszközeit, s hátrányos helyzetű társadalmi rétegek indulat- és ösztönvilágára spekulálva, olyan alapvető értékek elvetését sugalmazza, mint a demokrácia, egyenlőség, szabadság, emberi méltóság.

Újjáéledésének gyökerei visszanyúlnak a hidegháborús korszakba, amikor a világimperializmus nyugati szószólói abszolút elsődlegességet biztosítottak mindenfajta antikommunista megmozdulásnak. A baloldali politikai felszámolását célzó kampánystratégia kibontakozása során hasznos kollaboránsoknak bizonyultak az igazságszolgáltatás keze alól kisikló náci háborús bűnösök. A második ok szorosan összefügg a kapitalista világrendszer gazdasági-politikai válságainak elmélyülésével. A társadalom perifériáira sodródott rétegek létbizonytalanság-érzése, a politikai tájékozódás hiánya kedvező légkört teremtett a háború után újjászülető szélsőjobboldali ideológiák vonzerejének növekedéséhez.

A politikai-gazdasági háttér felvillantása után a cikk szerzője — V. Măgureanu — a jelentősebb újfasizma gócpontok ideológiai profiljának sajátos jegyeit, a mozgalom politikai erőhelyzetét vizsgálja. Az NSZK-ban az 1969-es átmeneti választási sikerek után az újnáci csoportok látszólag szétforgácsolódtak. Napjainkban — színre lépésük újabb szakaszában — kisebb illegális tömörülésekbe verődve dühödő támadásba lendülnek „a népi demokrácia rákfenéjének” kiir-

tására. Erőhelyzetük mérlegelésekor nem hagyható figyelmen kívül, hogy például 1979-ben a jobboldali terroristák 1483 bűncselekményt követtek el, s ezek során 117 esetben erőszakhoz folyamodtak.

Meggondolkozató, hogy a polgári sajtó és egyes hivatalos szervek hajlamosak a jobboldali terrorcselekmények jelentőségének alábecsülésére. A náci múlt-hoz való ellentmondásos viszonyulást tükrözi többek között az a megfontolt tartózkodás, amellyel az NSZK oktatási szervei a Harmadik Birodalom és a náci háborús bűnösök történelmi felelősségének problematikáját kezelik.

A nyugatnémet újnáci agresszív nacionalizmusának egyik álcázott megnyilvánulási formája az úgynevezett „Európai Közösség” politikai koncepciója. Európa fasizma integrációjának ismert teoretikusa, G. Opitz szerint a kulturális és nyelvi autonómia számos kérdése nem oldható meg a nemzeti államok kereteiben.

A fasizmus egykori melegágyában, Olaszországban a legbefolyásosabb újfasizma párt az 1946-ban alakult Olasz Szociális Mozgalom (MSI). Politikai programjában olyan köztársasági rendszerű államapparátus létrehozása szerepel, amely visszaállítaná a korporációs képviselői testületet, ellenőrizné a szakszervezetek működését, és támogatná a gazdasági önellátást célzó politikai törekvéseket. Az MSI élvonalbeli ideológusa, A. Plebe — az általános és egyenlő választójog kiterjesztésének legvehemens ellenzője — *A reakció filozófiája* című könyvében a társadalom fejlődéseméletek tarthatatlanságát próbálja bizonyítani. Ervelése során az úgynevezett „kritikai képzelőerőre” hivatkozik, amely alkalmas lenne arra, hogy megszabadítsa az emberi gondolkodást a történelmi fejlődés kényszerképzetétől. A fejlődés mint olyan csupán a gondolkodás vagy a „csalóka képzet” síkján követhető — állapítja meg A. Plebe professzor.

Az Egyesült Államok szélsőjobboldali ideológusai a polgári gondolkodás leg-agresszívebb irányzatának örökösei. Politikai törekvéseik ideológiai igazolására sajátos módon értelmezik az idealista gondolkodás hagyományos tételeit. Így például T. Anderson, a legjelentősebb amerikai újfasiszta szervezet, a John Birch Társaság egyik vezető alakja a „természetes jogok” posztulátumát használja fel a színes bőrű kisebbség hátrányos helyzetének elméleti alátámasztására. Az amerikai „ultra” ideológusok koncepciójának másik jellegzetessége a történelmi fejlődés metafizikus szemlélete, az „örökvényűség” elvének abszolutizálása. M. Root, a szélsőjobboldal másik tekintélyes ideológusa nyíltan hirdeti a társadalmi fejlődéssel szembehelyezkedő reakció és ellenforradalom létjogosultságát.

A kapitalista világ válságainak talajából kicsírázott újfasiszta mozgalom gyors terebélyesedése éberségre inti a béke, demokrácia és haladás erőit, annál is inkább, mert a társadalom sokkolását célzó terrorcselekmények hátterében nem nehéz kitapintani egyrészt a mozgalom nemzetközi összefogásának, másrészt a politikai hatalom egyes érdekcsoportjaival való összefonódásának jeleit. L. E.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ — KORTÁRSAIRÓL (Új Látóhatár, 1981. 1.)

A magyar irodalom 1945 és 1948 közötti éveit, műveket és főként alkotókat állít részben új megvilágításba a folyóiratban közölt néhány emlékezés, mindenekelőtt Cs. Szabó László (*Nagy varakozások, nagyobb családások*) és Hattár Győző (*De nobis fabula avagy Személyek egy Non-Person emlékezéseiből*) írása. Cs. Szabó, akkor már népszerű és elismert esszéíróként, belülről látja az irodalmi életet, a pályatársak sorának alakulását. Adat- és szempontgazdag, irodalomtörténeti ítéletek újragondolását szükségessé tevő esszéjében önéletrajzi hitellel szól a budapesti Képzőművészeti Főiskola művész-tanáiról, korabeli törekvéseiről is (Barcsay Jenőt, Ferenczy Bénit és Szőnyi Istvánt emeli ki közülük, mint akik erkölcsi magatartásukkal is megnyerték tanártársaik és tanítványaik tiszteletét, becslését), a legizgalmasabbak azonban az irodalomra vonatkozó megjegyzései. Például Németh László, Kodolányi János és Déry Tibor pályamódosulásának jellemzése. Németh Lászlót a negyvenes évek második felében így látta: „... többé nem mimózálelkű próféta, egy minőségi Kert-

ország grafomán csodadoktora, mert a körülötte dúló gonosz indulatok valószínűsággá tették a drámaíró előérzetét, színpad nélkül immár joggal vetíthette önarcképét elbukó történelmi nagyságok és kisebbségi vértanúk alakjába. Ha korábban ő volt VII. Gergely pápa, menyével inkább azonosulhatott Széchenyivel, Galileivel, Husz Jánossal! 1950-ig Hódmezővásárhelyen az *Iszony* tanárt két hatalmas regény, az *Iszony* s *Égető Eszter* megírására, másfelől igen eredeti enciklopédikus diáknevelő kísérletekre kényszerítette az alföldi remeteség. Utólag azt állította, hogy ízlett neki a csupasz cellaélet; nagyon illett a természetéhez. Mondhatnám úgy is: már nem volt többé Babits egyoldalú vetélytársa, aminek régebben képzelte magát a képzelt üldözött, hanem az apja fia, s ez a tanár apa kitűnő ember lehetett.“

Cs. Szabó egy-egy félmondatával is lényeges összefüggésekre mutat rá. A sok lehetséges közül íme egy példa, szintén az újabb kori irodalomtörténet köréből: „... a harmincas években s a negyvenes évek elején sokat adott a jellemre a magyar irodalom egyébként marakodó, fülledt köztársasága; Tamási Áront például azok is igen becsülték, akik firtorogtak a Pesten üzleti dobra vert — vagy mondjam inkább halinába kötött? — transzilvanizmustól, Erdélyi Józsefet és Horváth Bélát viszont nagy tehetségük ellenére kerülték, mert uszítók és följelentők voltak.“

Persze, az ítéletekbe, különösen az esztétikaiakba, az egyéni ízlés döntően belezajtszhat, ám erkölcsi kérdésekben a kortársi tanúságtétel nélkülözhetetlen. K. L.

„NINCS OLYAN GAZDASÁGI ELMÉLET, AMELY PROBLÉMÁINKRA KÉSZ MEGOLDÁSOKKAL SZOLGÁLNA“ (Heti Világgazdaság, 1981. 26.)

A 78 éves Joan Robinson Keynes egyik legnevesebb, ám kritikus követője, elméletének továbbfejlesztője, úgynevezett baloldali keynesiánus. A cambidge-i egyetemen évtizedekig elsősorban a monopolista verseny, a gazdasági növekedés, a tőkefelhalmozás elméletével foglalkozva, az angolszász polgári közgazdászok közül elsőként elemezte részletesen Marx műveit.

A *Heti Világgazdaság* munkatársa interjú készített a professzornővel. Az alábbiakban a feltett kérdésekre adott válaszok lényegét foglaljuk össze.

A mai, alapjaiban elhibázott gazdaságpolitika munkanélküliséget teremt Angliában, holott ez elkerülhető volna; ezért a keynesi tanok renezánsza várható. Elméletének kidolgozásakor Keynes egyéb-

ként a mellett érvelt, hogy igenis lehet valamit tenni a munkanélküliség ellen. Úgy gondolta, hogy a beruházások általános társadalmi ellenőrzésére van szükség. A magángazdálkodáson alapuló rendszerekben ezt nem valósították meg; amit keynesiánus gazdaságpolitikának neveztek, lényegében csupán intézkedéssorozat a visszaesés leküzdésére, miután az már bekövetkezett.

A Keynes által felállított diagnózist tehát csak részben fogadták el. Keynes szerint — ha a folyamatos állami beavatkozás csaknem teljes foglalkoztatást biztosít anélkül, hogy bármit változtatnának a hagyományos intézkedéseken és az ipari kapcsolatokon — leküzdhetetlen inflációs nyomás alakul ki. Joan Robinsont leszőgezi, hogy annak idején a keynesi műnek ezt az elemét az elmélet gyakorlati alkalmazói egyszerűen figyelmen kívül hagyták.

Keynes olyan világról álmodott, ahol, miután legalább harminc évig a teljes foglalkoztatottsághoz szükséges szinten tartják a beruházásokat, minden tőkebefektetési szükségletet kielégítenek, a tulajdonból eredő jövedelem megszűnik, eltűnik a szegénység, és megkezdődhet egy civilizált élet.

Elméletében Keynes ellenezte ugyan a társadalmi pazarlást s a szükségtelen szegénységet, de nemigen érdekelte, vajon kié lesz a megnövekedett termelés haszna. Inkább azt tartotta fontosnak, hogy legyen növekedés. A jövedelmek nagyobb egyenlőségét kívánatosnak tekintette ugyan, de nézetei voltaképp mérsékelt konzervatívak voltak, a kapitalizmus hatékonyabb működtetésére törekedett.

A gazdasági növekedés és a szegénység összefüggéséről szólva Joan Robinsont a gazdasági növekedést egyáltalán nem azonosítja a szegénység csökkenésével. Valaha a közgazdászok még tudták ezt, de újabban látszólag elfelejtették, hogy az elfogadható életszínvonal bármely társadalomban valahol az átlag körül van. Tehát szükségképpen mindig vannak olyanok, akik az átlagos életszínvonal alatt élnek. De nemcsak a viszonylagos, szubjektív szegénységet nem győzi le soha a növekedés, hanem az abszolút szegénység is nő. A műszaki haladás ugyanis több képzett dolgozót és kevesebb képzetlen kíván, viszont a képzettség megszerzésének lehetősége — a kivételes tehetségeket nem számítva — azoknak a családoknak adatik meg, amelyek tagjai eddig is képzettek voltak.

A növekedés sok gondot okoz, többek között a környezetszennyeződést. A környezetszennyezéssel kapcsolatban pedig teljesen megoldatlan a magán-és társadalmi költségek megkülönböztetése és

az, hogy a vállalkozók „érzéklik” a társadalomnak és a természeti környezetnek okozott károkat. Hol van a fogyasztó tényleges választási lehetősége, mondjuk a belélegezhető levegő és a gépkocsi között? Ezzel nem azt mondom, hogy a gazdasági növekedés megállítására, hanem jellegének, tartalmának a megváltoztatására van szükség.

Manapság sok ország problémája a fizetési és külkereskedelmi mérleg a kiegyensúlyozása. A gazdasági szerkezet jellegétől függ, megoldhatók-e kölcsönök felvételével. Vannak olyan esetek, amikor az egyensúlyhiány állandó, hatalmas nemzeti adósságok halmozódnak fel, s ez már veszélyes. A hitelfelvétel csak átmeneti megoldás, idővel a kölcsönöket vissza is kell fizetni. Ami pedig a külkereskedelmet illeti, a kis országoknak mérlegelniük kell a nemzetközi szakosodás, valamint a belföldi ellátás számára biztonságot nyújtó hazai termelés előnyeit.

A professzornő szerint nincs olyan gazdasági elmélet, amely kész megoldásokkal szolgálna: „Először is külön kell választanunk a bennünk levő propagandisztikus és tudományos elemeket, s a tapasztalatokkal összevetve ellenőriznünk kell, mennyire meggyőzőek a tudományos elemek; végül pedig össze kell tudni kapcsolni az elfogadott elméleti tételeket saját politikai nézeteinkkel. A gazdaságelmélet tanulmányozásának nem az a célja, hogy a gazdasági kérdéseinkre kész válaszokat kapjunk, hanem hogy megtanuljunk, miként kerülhet el, hogy megtévesszenek bennünket a közgazdászok. A jó közgazdászok viszont sokat segíthetnek problémáink megoldásában.”

Ilyen közgazdász volt például — Robinsont professzornő szerint — Michael Kalecki. Már 1943-ban előre látta, hogy ha a kormányzat beavatkozásának hatására sikerül a munkanélküliséget alacsony szinten tartani, a vállalkozók előbb-utóbb úgy találják, hogy csökken a munkafegyelem, s emellett még az árak is emelkednek. Így aztán erős tömb alakul ki a nagytőke és a járadékosok érdekcsoportjából, s könnyen található olyan közgazdászok, akik készek kijelenteni, hogy a helyzet világalos. Mindezen erők nyomására a kormányzat hajlamos vissza-visszatérni a költségvetési deficit lefaragásának ortodox politikájához, s bekövetkezik a gazdasági visszaesés. Azután jönnek a soron következő választások, s ismét előtérbe kerül a munkanélküliség csökkentése. Kalecki még annak idején megjósolta, hogy a háború után megszűnnek az általa kereskedelminek nevezett piaci gazdasági ciklusok, s a politikai gazdasági ciklusok kora következik. **P. J. A.**

A READER'S DIGEST ALAPÍTÓJÁNAK HALÁLÁRA

(Time, 1981. 117. k. 15.)

Ez év április elején halt meg, 91 éves korában, DeWitt Wallace, a *Reader's Digest* alapítója. E sajtós szerkezetű folyóiratot 1922-ben alapította, s ma a világ legolvasottabb időszak kiadványa: 16 nyelven jelenik meg, több mint 30 millió példányban, és olvasóinak számát 100 millióra becsülik. Wallace számára a főelv a rövidség, a sűrítés volt, s azt tartotta, hogy minél rövidebb valamely írás, annál jobb, s minden gondolatot, írást, eszmét lehet „sűríteni”. Amikor azt kérdezték tőle, mit szeretne sírfeliratául, ezt válaszolta: „A »Végső sűrítés« fejezné ki legjobban a lényegét.” A minnesotai St. Paul városában született, s tanulmányait e város Macalester nevű college-ében végezte (amelynek „elnöke” volt), majd a kaliforniai egyetemen, Berkeley-ben.

Első digest-kísérlete egy kis könyvecske volt, amelyben a mezőgazdasági füzetekben megjelent cikkek tartalmát „sűrítette” farmerek számára. Az első világháborúban súlyosan megsebesült, de négyhónapi betegszabadsága alatt nem hanyélt, hanem ollóját élesre fenve meg rövidítette a kiadójának beküldött cikkeket. 1920-ban elkészítette a *Reader's Digest* mintapéldányát.

Ezt a különös „szellemi találmányt” igyekezett eladni a kiadóknak, de szerencséjére nem talált rá vevőt. Ezért menyasszonyával, későbbi feleségével, a jelenleg 91 éves Lila Bell Achesonnal több ezer előfizetési felhívást küldött szét, de csak mintegy 1500-an vállalkoztak az előfizetésre. Kevés optimizmussal ugyan, ám felesége unszolására 1922 februárjában mégis megjelentette a folyóirat első számát. Ez a szám már magán hordta a későbbiek jegyeit. Az egyik cikk például azzal foglalkozott, hogyan maradhatunk észbelenleg fiatalok, egy másiknak a címe ez volt: *Figyeld a kutyát, és légy bölcs*; egy harmadikénak pedig ez: *A szentjánosbogár fénye*. 1934-ben a példányszám már meghaladta az egymilliót. Sok országban utánozni kezdték, és több hasonló című és tartalmú folyóiratot adtak ki, de egyik sem érte el Wallace sikerét. 1955-ig a lap hirdetését nem közölt, ettől kezdve, az áremelés elkerülése végett, ez elől sem zárkózott el, de bizonyos áruk (dohány, cigareta stb.) számára e zárlat ma is érvényes.

Lapjával, melynek szerkesztősége birtokán — New York közelében —, a Mount Kisco van, mindvégig megtartotta a kapcsolatot. Hetvenöt éves korában lemondott a főszerkesztőségről, s feleségével együtt megkezdte roppant va-

gyonának elajándékozását. A Macalester College-nek 10 millió, egy másik, történeti intézménynek ugyancsak 10 millió, a Metropolitan Szépművészeti Múzeumnak 5 millió dollárt adományozott, mert, amint mondotta: „A halottak megemlékedett kezükben csak azt viszik magukkal, amit elajándékoztak.” Sz. E.

NEVELÉS, KÉPZÉS, FOGLALKOZTATÁS (Revue d'Économie Politique, 1980. 4.)

Az oktatás mindenkorai céljai nagyjából a munkapiac igényei szerint alakulnak. Az 1970-es évek, a fokozódó válság éveit óta azonban az oktatás, a képzés és a foglalkoztatás közötti — korábban lappangó — ellentmondások egyre jobban megmutatkoznak. Mindinkább kényszerítő szükség, hogy új összefüggések alakuljanak ki az oktatás és a foglalkoztatás között. A munkába állás módozatai, a munkamegszervezés és a foglalkozások tartalma, továbbá a szakmai képzettség típusai érezhetően változnak — állapítja meg Guy Terny.

Az elmúlt húsz évben a tudás „fogyasztása” — a gazdasági növekedéssel együtt — a haladás jele volt. Az oktatáspolitikai és az oktatásszervezés a gazdasági fejlődést szolgálta, mert a képzett munkaerő iránti keresletet kívánta kielégíteni. A nevelés és képzés egyúttal az egyik legjobb eszköz volt az esélyegyenlőség megvalósítására. Mindezek egyúttal az oktatási rendszer expanziójához vezettek. A hetvenes évek első fele a csatlódás időszaka volt. Nyilvánvalóvá vált, hogy az alaposabb és hosszabb ideig tartó képzést nem követi hasonló arányú társadalmi felemelkedés, és a képzésre fordított idő és munka nem befolyásolja olyan mértékben a jövedelemelosztást, mint annak előtte.

A nevelés—képzés—foglalkoztatás mechanizmusában bekövetkezett zavar tünetei a következők: sok az olyan fiatal, aki a szakképzettség megszerzése előtt abbahagyja tanulmányait, emelkedik a fiatal munkanélküliek száma, nő a fiatalok mobilitása. A fiatalok szakképzettségének oka részben az, hogy a tan kötelezettség lejártá után nincs lehetőségük a továbbtanulásra, részben az, hogy nincs kedvük szakmát tanulni. Ezért kénytelenek olyan munkát vállalni, amely nem igényel képzettséget, és így kiszolgáltatottabbak: elsősorban ők válnak munkanélkülivé. Ez az oka gyakori helyváltoztatásuknak is. Azoknak, akik diplomát szereztek, az a gondjuk, hogy a kínált állások struktúrája nem találkozik a munkaerő-kínálat struktúrájával, így bizonyos diplomák leértékelődnek. A diplomások lefokozása minden

olyan korszakban előfordul, amikor a számuk bizonyos területeken gyorsabban nő, mint az adott diplomát igénylő állások száma.

Kétségtelen, hogy a munkanélküliségnek a fejlett országokban tapasztalható gazdasági okain túlmenően szerepet játszik az is, hogy bizonyosfajta munkát számos fiatal semmi áron sem vállalna, mert a kínált foglalkozás nem felel meg társadalmi helyzetének. Miközben sok fiatal van munka nélkül, bizonyos szak-képzettségű munkavállalókban hiány mutatkozik.

Egészségesen működő gazdasági gépezetben csak átmenetileg fordulhatna elő egyidejű munkaerőhiány és munkaerőtúlkínálat. Minthogy azonban ez a helyzet már évek óta tart, azt a következtetést kell levonni, hogy az oktatás és a képzés nincs összhangban a gazdasági követelményekkel. A képzés és a foglalkozások közötti összhang hiányának egyik további jele és következménye, hogy a munkába álló fiatalok aktív idejük első éveiben túlságosan nagy mobilitást mutatnak. Akadnak olyanok is, akik egész életükben nem találják meg végleges helyüket, vagyis: mindvégig szak-

képzetlenek maradnak. Van egy úgynevezett latens mobilitás is, éspedig azoknál (főleg fiataloknál), akik szeretnének foglalkozást vagy munkahelyet változtatni, ez azonban nem sikerül nekik.

Tudomásul kell venni — írja Terny —, hogy a régi értelemben vett összefüggés képzés és foglalkoztatás között a hosszan tartó válság hatására megváltozott, és mindkét rendszert új módszerekkel kell szabályozni. A két rendszer közelítése nem kizárólag az oktatáspolitikai feladata. A fiatalok lelkesedéssel, energiával telve, jó szakmai képzettséggel lépnek az életbe; fontos, hogy gondjaikkal valamennyi érdekelt fél (nevelők, munkaadók) foglalkozzék, éspedig mind gyakorlati, mind lélektani szempontból. A másik fontos változás a két rendszer közelítésében a szerző szerint az, hogy a fiatalok számára nem konkrét gyakorlati szakmai ismereteket, kész recepteket kell adni, hanem olyan alapismereteket, amelyek bizonyos szakirányban alkalmassá teszik őket sokrétű tudás befogadására. Ebből a nézőpontból szemlélve, az oktatási és képzési rendszer feladata megismertetni a fiatalokat a munka világának valóságával. **P. J. A.**

Lakatos Edit: Régi házak